

Shukurov Tulqin Abdurahimovich, o'qituvchi

Ichki Ishlar Buxoro Akademik Litseyi

Shukurov Tulqin Abdurahimovich, teacher

Bukhara academic Lyceum of the Ministry of

Internal Affairs of the Republic of Uzbekistan

**ФУҚАРОЛИК ЖАМИЯТИНИ БАРПО ЭТИШДА ҲУҚУҚИЙ ВА
СИЁСИЙ МАДАНИЯТНИНГ АҲАМИЯТИ**

Аннотация: Мазкур мақолада фуқаролик жамиятини барпо этишда фуқароларнинг ҳуқуқий онги ва маданияти, сиёсий маданияти ва фуқаролик позициялариинг аҳамияти хусусида сўз боради.

Калит сўзлар: фуқаролик жамияти, ҳуқуқий онг, ҳуқуқий маданият, сиёсий онг ва маданият, асосий қонун, сайлов, референдум, инсон манфаатлари, суверенитет, демократия.

**THE IMPORTANCE OF LEGAL AND POLITICAL CULTURE IN
THE RESTORATION OF CIVIL SOCIETY**

Annotation: in this article we will talk about the importance of the legal consciousness and culture, political culture and civil positions of citizens in the restoration of civil society.

Keywords: civil society, legal consciousness, legal culture, political consciousness and culture, Basic Law, election, referendum, human interests, sovereignty, democracy.

Демократик ислохотларнинг самарадорлиги кўп жиҳатдан аҳолининг сиёсий-ҳуқуқий онги ва маданиятига боғлиқдир. Бунда аҳолининг инсон ҳуқуқ ва эркинликларига, қонунларга ҳурмат муносабатида бўлишини, унинг конституцион ҳуқуқларини англашини, Ватан тақдирига, мамлакатда ва дунёда бўлаётган воқеа-ҳодисаларга дахлдорлик туйғуси билан қарашини шакллантириш муҳим вазифа ҳисобланади. Жамият ҳуқуқий маданиятининг юқори даражада бўлиши аҳолининг мамлакат ижтимоий-сиёсий ҳаётидаги фаоллигини, унинг белгилаб олинган мақсадларга муваффақиятли эришишга

кизикиши ва масъулиятини, юз бераётган ўзгаришларга дахлдорлик туйғусини ошишига ёрдам беради, муҳим қарорлар қабул қилиш жараёнида фуқароларнинг иштирокини жиддий кенгайтиради.

Давлат жамиятнинг барча соҳаларини ва уларда кишиларнинг хулқини тартибга солишда ҳуқуқий маданиятнинг ролига алоҳида аҳамият беради. Чунки шахс кўп жиҳатдан қонунларга тегишли жазо ҳақида билиши сабабли эмас, балки унинг ўзи бундай ҳаракатни ҳаётининг тамойилларга номуносиб ва зид ҳисоблагани боис риоя қилади. Бинобарин, ҳуқуқий маданият қонунларда кўзда тутилган нотўғри хатти-ҳаракатлар учун жавобгарликдан кўра ижтимоий муносабатларни тартибга солишда катта роль ўйнайди. Ҳуқуқий маданият ижтимоий муносабатларни тартибга солиш асносида сиёсий, миллий, ахлоқий ва эстетик маданиятлар билан биргаликда таъсир кўрсатади. Шу сабабли мазкур тушунчани, унинг таркибий қисмларини ва вазифаларини аниқлаб олиш муҳим аҳамият касб этади.

Юристарнинг “ҳуқуқий маданият” тушунчасининг ҳуқуқий табиатига оид фикрлари ва таърифлари деярли бир-бирларига ўхшаш. Масалан, В.В.Лазаревнинг ҳисоблашича, “жамиятнинг ҳуқуқий маданияти жамият ҳуқуқий ҳаётининг сифатий ҳолатидир. У ҳуқуқий ҳужжатларнинг, ҳуқуқий ва ҳуқуқни қўллашга доир фаолиятнинг, шахснинг ҳуқуқий онги ва ҳуқуқий ривожланиши мукаммалигининг эришилган савиясида ҳамда ижтимоий ривожланиш ва жамият мавжудлиги шароитларини сақлаб туришга ижобий таъсир қилувчи шахснинг хулқи эркинлиги даражасида ва унинг давлат билан ўзаро масъулиятларида намоён бўлади. С.Алексеев тавсифига кўра, ҳуқуқий маданият деганда, жамият ҳуқуқий ҳаётининг ижтимоий, маънавий, сиёсий ва иқтисодий тузуми натижасидаги сифатий ҳолати тушунилади. Бу ҳолат ҳуқуқий фаолиятнинг, юридик ҳужжатларнинг, ҳуқуқий онгнинг ва умуман субъект (инсон, турли гуруҳлар, барча аҳоли)нинг ҳуқуқий ривожланиши ҳамда давлат ва фуқаролик жамияти томонидан инсон ҳуқуқ ва эркинликларининг қафолатланиши даражаларида ўз ифодасини топади.

Мазкур тушунчага меъерий-ҳуқуқий ҳужжатларда ҳам таърифлар берилган. Уларга мувофиқ, ҳуқуқий маданият – бу ҳуқуқий билимлар, аҳолининг ҳуқуқий тарбиясини тубдан яхшилаш, унинг ҳуқуқий маданият даражасини ошириш, ҳуқуқий ахборотнинг кенг майдонини яратиб бериш — ҳуқуқий давлатнинг қарор топишида муҳим йўналишдир. (ҳуқуқ масалалари юзасидан фуқароларнинг хабардорлиги, уларнинг қонунларни билишлари), ҳуқуқий ишонч (фуқароларнинг қонунларни ҳурмат қилиш, риоя этиш ва бажаришга тайёрликлари), фаол амалий фаолият (фуқароларнинг амалдаги қонунчилик доирасидаги ҳуқуқ), ҳуқуқбузарликларга нисбатан муросасизлик (ҳуқуқбузарларга нисбатан фаол фуқаролик ёндашуви) йиғиндиси дир. Жамиятда ҳуқуқий маданиятни юксалтириш миллий дастури (Ўзбекистон Республикаси Олий Мажлисининг 29.08.1997 й.ги қарори билан тасдиқланган).

Ҳуқуқий маданият деганда, ҳуқуқий билимлар, уларни қўллаш олиш қобилияти (маҳорати), қонунларни ҳурмат қилиш, уларга риоя этиш, меъерий-ҳуқуқий ҳужжатларнинг мукамаллиги ва ҳозирги кун талабларига ва амалга оширилаётган ислохотларга мувофиқлиги, ҳуқуқни қўллаш амалиётида қонунийлик тамойилига амал қилиш, юридик фан ва амалиёт ютуқлари тушунилиши лозим. Бундай таъриф ҳуқуқий демократик давлат ва фуқаролик жамиятини барпо қилишга муҳим таъсир кўрсатувчи ҳуқуқий маданиятнинг моҳияти ва вазифаларини тўла ақс эттиради. Бинобарин, ҳуқуқий маданият қуйидаги бир-бири билан ўзаро боғлиқ таркибий қисм (элемент)лардан иборат бўлади:

- фуқароларнинг ҳуқуқий билимлари ва уларни қўллаш маҳорати ҳамда уларнинг ўз ҳуқуқларини амалга оширишига ва қонун доирасида ҳаракат қилишига тайёр эканлиги билан ўз ифодасини топадиган ҳуқуқий фаоллиги;

- қабул қилинаётган меъерий-ҳуқуқий ҳужжатларнинг мукамаллиги, сифати, асосланганлиги ва уйғунлиги билан ифодаланадиган қонун ижодкорлиги фаолияти; ҳуқуқни қўллаш амалиётининг сифати, қонунларга ва инсон ҳуқуқлари бўйича халқаро ҳужжатларга риоя қилишлари билан

ифодаланадиган ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ва суд органларининг фаолияти; суд-ҳуқуқ соҳасида муаммоларни тадқиқ қилишга ва уларни олдиндан аниқлашга ҳамда жамиятнинг замонавий талабларига мос бўлган таклиф-тавсиялар ишлаб чиқишга йўналтирилган юридик фан;

- ижтимоий-ҳуқуқий тажриба ва бошқалар асосида ҳуқуқий кўрсатмаларни қабул қилиш, шарҳлаш, қўллаш бўйича юридик амалиёт.

Ҳуқуқий маданият даражаси фақатгина қонунларни билиш, ҳуқуқий маълумотлардан хабардор бўлишдангина иборат эмас. У – қонунларга амал қилиш ва уларга бўйсунуш маданияти демакдир. У – одил судни ҳурмат қилиш, ўз ҳақҳуқуқларини ҳимоя қилиш учун судга мурожаат этиш эҳтиёжи демакдир. Ҳуқуқий маданият дегани – турли можароларни ҳал қилишда қонунга хилоф кучлардан фойдаланишни рад этиш демакдир. Ҳуқуқий маданият таркибий қисмларининг келтирилган рўйхати тугал эмас. Умуман олганда, улар жамиятнинг ҳуқуқий тизимига кириб, қонунийлик тартиботини, ҳуқуқ субъектларининг тўғри хаттиҳаракатларининг йиғиндиси бўлган ижтимоий муносабатларнинг қай даражада йўлга қўйилганлиги аҳволини белгилайди. Дарҳақиқат, келгусида умуман аҳолининг ҳуқуқий маданияти даражасини баҳолаш меъёрларини ишлаб чиқиш зарур. Чунки ҳуқуқий маданият ҳолатини таҳлил этиш уни юксалтириш механизмларида мавжуд бўшлиқларга эътиборни қаратишга, ушбу соҳада амалга ошириладиган тадбирлар сифатини ҳамда давлат органлари ва фуқаролик жамияти институтларининг бу жараёнлардаги иштироки даражасини аниқлашга, мазкур йўналишдаги ишларни янада такомиллаштириш мақсадида таклифлар ишлаб чиқишга имкон беради.

Юридик адабиётда ҳуқуқий маданиятнинг турлари уларни ифодаловчиларга қараб фарқланиб, улар жамиятнинг ҳуқуқий маданияти, шахснинг ҳуқуқий маданияти, касб эгалари (профессионал) ҳуқуқий маданияти сифатида намоён бўлади. Жамиятнинг ҳуқуқий маданияти – бу инсоният томонидан ҳуқуқ соҳасида тўпланган ва жамиятнинг ҳуқуқий воқелигига мансуб бўлган қадриятлар тизимини акс эттирувчи умумий

маданиятнинг қисмидир. Шахснинг ҳуқуқий маданияти – бу ҳар бир кишининг ўз фаолиятида ва ҳуқуқий онгида субъектив тарзда шаклланган ҳуқуқий билим, яъни амалдаги ҳуқуққа нисбатан муносабатни ифодаловчи тасаввурлар, қарашлар ва туйғулар йиғиндисиди намоён бўлади. Маълумки, фуқаро унинг ишида, кундалик турмушида ва ўз оиласида ҳуқуқий билимларнинг энг кам қисмидан фойдаланади. Бу билимлар, одатда, конституция, меҳнат, оила, фуқаролик, тадбиркорлик ҳуқуқларига оид бўлади. Фуқароларнинг кенг юридик билимларга эга бўлишлари ҳам ҳуқуқий маданиятнинг юқори даражасини англатмайди, чунки ҳуқуқий маданият нафақат ҳуқуқий билимларни, балки уларни қўллай олиш ва ҳуқуқий фаолликни намоён қилиш маҳоратини ўзида мужассамлаштиради. Касбий (профессионал) ҳуқуқий маданият шундай кишилар гуруҳига хос бўладики, улар махсус маълумот ва амалий тайёргарлик талаб қиладиган юридик фаолият билан касб тариқасида шуғулланади. Бундай гуруҳ касбий фаолиятнинг тегишли соҳаларидаги ҳуқуқий ҳодисаларни юқорирок даражада билиш ва тушуниш билан ажралиб туради.

Ҳуқуқий маданиятнинг бундай тавсифи тўла ҳолда асосий вазифалари фуқароларнинг ҳуқуқ ва эркинликларини ҳимоя қилиш, ҳуқуқий тартиб ва қонунийликни таъминлаш бўлган юристлар, ҳуқуқни муҳофаза қилувчи ҳамда суд органлари ходимларига мансуб бўлади. Улар қонун ва қонуности ҳужжатларининг зарурлигига, ижтимоий фойдалилигига, ҳуқуқнинг адолат мезони сифатида аҳамиятига қатъий ишончга эга бўлишлари ҳамда кундалик фаолиятда ҳуқуқий воситалардан фойдаланишни билишлари зарур.

Фуқароларнинг ижтимоий-сиёсий жараёнлардаги, муҳим давлат қарорларини қабул қилишдаги фаоллигининг ошиши аҳолининг нафақат ҳуқуқий маданиятини, балки сиёсий маданиятини ҳам шакллантириш заруратини белгилаб беради.

Тадқиқотчиларнинг аксарияти таъкидлашича, сиёсий маданиятнинг етарли даражасига эга бўлиш шахсга сиёсий вазият ҳақида яхши хабардор бўлиш, бўлиб ўтаётган воқеаларга тўғри баҳо бера олиш, улар тўғрисида ўз

фикрига эга бўлиш ва моҳирлик билан керакли танловни амалга ошириш имкониятларини беради. Сиёсий маданият ҳуқуқий маданият билан чамбарчас боғлиқдир, чунки фуқароларнинг, давлат органлари ва институтларининг фаолияти ҳуқуқий муносабатлар доирасида амалга оширилади. Сиёсий маданият инсон ва жамиятнинг кадриятлар, йўл-йўриқлар ва эътиқодни ўз ичига олган сиёсий ривожланиши натижаси бўлиб, кишининг сиёсий тизимга бўлган муносабатини шакллантиради.

Сиёсий маданият даражаси сиёсий тизимнинг сифатини, фуқаролар, ижтимоий гуруҳлар, давлат органлари ва фуқаролик жамияти институтларининг сиёсий хабардорлигини ҳамда сиёсий хулқини акс эттиради. Бу эса жамиятнинг сиёсий ҳаёти асосларининг шаклланишига катта таъсир кўрсатади ва бошқарувнинг самарадорлигини белгилайди. Юридик адабиётда сиёсий маданият бир-бири билан ўзаро боғлиқ сиёсий тажриба, сиёсий хулқ ва сиёсий онг каби тузилмавий таркибий қисмлардан иборат, деб тавсифланади.

Сиёсий тажриба узоқ вақт давомида юзага келади. У умуммиллий ва миллий кадриятларни, халқ анъаналари ва урф-одатларини, сиёсий муносабатларнинг тарихий ривожланишини, сиёсий анъаналарга мувофиқ қабул қилинадиган қонун ва меъёрларни қамраб олиб, пировардида сиёсий онгни шакллантиради.

Сиёсий онг сиёсий маданиятнинг муҳим таркибий қисми бўлиб, кишиларнинг сиёсий билимлари, эътиқоди, йўл-йўриқлари йиғиндиси сифатида намоён бўлади ва улар асосида шахснинг сиёсий хулқи шаклланади. Илмий адабиётларда қайд этиладики, сиёсий маданиятнинг шаклланишига мамлакатнинг геосиёсий ҳолати, миллий маданият хусусиятлари, миллий кадриятлар, анъаналар, жамиятнинг сиёсий структураси ва бошқалар таъсир кўрсатади.

Шунинг билан бирга, аҳолининг сиёсий маданиятини шакллантириш турли усуллар ва йўллар билан амалга оширилади. Улар жумласига сиёсий қарорлар ва қонунчилик ҳужжатларини қабул қилиш орқали давлатнинг

амалга ошираётган фаолияти, сиёсий партияларнинг фуқаролар сиёсий онгини шакллантиришга қаратилган ишлари ҳамда фуқароларнинг уларнинг дастурларига муносабатлари, оммавий ахборот воситаларининг мамлакатда ва дунёда юз бераётган сиёсий жараёнлар тўғрисида фуқароларни хабардор қилишлари, уларнинг ҳуқуқий хабардорликларини оширишлари, жамоат бирлашмалари, ҳаракатлар ва фуқаролик жамиятининг бошқа институтларининг аҳолини ўз фаолиятларига жалб қилишлари, у ёки бу ижтимоий гуруҳнинг ҳуқуқ ва манфаатларини ҳимоя қилишлари, шунингдек демократик ислохотлар доирасида амалга оширилаётган муҳим вазифаларни муҳокама қилишга қаратилган ташвиқот-маърифат ишларини олиб боришлари киради.

Шу билан бирга, сиёсий маданиятни шакллантириш ва унинг юқори даражасига эришиш, айниқса, мамлакатимизда амалга оширилаётган ислохотлар бошида турган, сиёсий институтларга раҳбарлик қилаётган давлат бошқарувининг мансабдор шахслари фаолиятида муҳим ўрин тутди. Зеро, демократик ҳуқуқий давлатни қуриш жараёнида амалга оширилаётган демократик ўзгаришларнинг мазмун ва моҳиятини тушунмаслик, шахсий ғаразли мақсадларни кўзлаб миллий манфаатларга эътиборсизлик салбий оқибатларга олиб келиши мумкин. Шу боисдан аҳолининг сиёсий билимлари, қадриятлари ва эътиқодини шакллантириш учун лозим бўлган шароитларни яратиш, фуқароларнинг сиёсий онги ва маданиятини юксалтириш, уларнинг муҳим масалаларни ҳал этишда иштирок этишлари, мамлакатда ва унинг ташқарисида бўлиб ўтаётган сиёсий воқеаларни мустақил тушуниб олишлари қобилиятини ошириш учун тегишли тадбирлар самарадорлигини ошириш муҳим ўрин тутди.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНING КОНСТИТУЦИЯСИ.–Т.: «ЎЗБЕКИСТОН», 2016 й.
2. ЎЗБЕКИСТОН РЕСПУБЛИКАСИНING КОНСТИТУЦИЯСИГА ШАРҲ. А.А.Азизхўжаев умумий таҳрири остида. Тошкент: ТДЮУ, 2008.– 496 б

3. Давлат ва ҳуқуқ умумий назарияси: Дарслик / В.В. Лазарев таҳрири остида– М : Юристъ, 2001.
4. Давлат ва ҳуқуқ назари яси: Дарслик / С.С. Алексеев таҳрири остида. М : Норма, 2013
5. Ҳуқуқий давлат ва адолатли фуқаролик жамиятида шахсинг конституциявий ҳуқуқ ва эркинликларини таъминлаш масалалари: Илмий-амалий конференция материаллари тўплами / Масъул муҳаррир: Ш.Т. Икрамов – Т., Ўзбекистон Республикаси ИИВ Академияси, 2016. – 308 бет.
6. Farhodjonovna F. N. Spiritual education of young in the context of globalization // Мир науки и образования. – 2017. – №. 1 (9).
7. Farhodjonova N.F., Akramova D.S. Globalization: meaning and essence // Теория и практика современной науки. – 2017. – №. 4. – С. 8-11.
8. Farhodjonova N.F. Modernization Of Uzbek Language And National-Spiritual Heritage In National Culture". The American Journal of Social Science and Education // Innovations. – 2021. – Т. 3. – №. 01. – С. 585.
9. Farhodjonova N.F. Modernization and integration: social-philosophical analysis. Rol'nauki v formirovanii sovremennoj virtual'noj real'nosti. – 2019.
10. Farhodjonova N. F. Problemi primeneniya innovatsionnix texnologiy v obrazovatel'nom protsesse na mejdunarodnom urovne. Mejdunarodnaya konferentsiya. Innovatsionnie tendentsii, sotsial'no-ekonomicheskie i pravovie problemi vzaimodeystviya v mejdunarodnom prostranstve. – 2016.